

Een duik in *Het Bureau* van J.J. Voskuil

Mooie zinnen, mooie passages

Misschien wel dé literaire sensatie van het afgelopen jaar waren de eerste delen uit de romancyclus ‘Het bureau’ van J.J. Voskuil. Zowel ‘Meneer Beerta’ als ‘Vuile handen’ werden lovend ontvangen door de literaire kritiek, maar wat nog veelzeggender is: de relatief dure romans werden goed verkocht en gewaardeerd bij een groot lezerspubliek. Ervaringen van enkele lezers staan in deze bijdrage centraal. Duik mee in ‘Het bureau’.

Kees Combat	<p>Een in onze naoorlogse literatuur ongekend avontuur: de romancyclus <i>Het bureau</i> die de voormalige wetenschappelijk ambtenaar J.J. Voskuil na zijn pensionering te boek stelde. In februari 1996 verscheen het eerste deel, <i>Meneer Beerta</i>, in augustus van dat jaar deel 2, <i>Vuile handen</i>, en net voor de Boekenweek van dit jaar <i>Plankton</i>. Achtereenvolgens 773, 583 en nog eens 829 bladzijden! Ik kan willekeurig een der delen open laten vallen en ben onmiddellijk geboeid, zo scherp is de etsnaald die hier over het vergeelde papier van de verambtelijkte wetenschap wordt getrokken.</p> <p>Wie de moeite neemt om aan deze boeken te beginnen en ze van voor naar achter te lezen, wordt nog meer beloond; voor het lezersoog ontvouwt zich een gesloten klein heelal waarin allerlei mannen en vrouwen met beperkte capaciteiten zich toch van elkaar blijken te onderscheiden, van streber tot luilak, van kontlikker tot serieus te nemen wetenschapper. En dan: waar zij zich mee bezig houden! Maarten Koning is druk met na te gaan hoe ‘de ophanging van de nageboorte van het paard’ in de verschillende regio’s al of niet wordt geregeld en onder woorden gebracht. We weten ook dat <i>Bij nader inzien</i>, de twaalfhonderd pagina’s tellende roman waarin Voskuil in 1963 zijn studenten-jaren tot uitgangspunt nam, jarenlang een winkel dochter is geweest. Zo vanzelfsprekend is de waardering voor het tergend gedetailleerde realisme van deze auteur dus niet. De televisieserie, door Frans Weisz gemaakt naar <i>Bij nader inzien</i> op een scenario van Jan Blokker en Leon de Winter, heeft zeker bijgedragen aan de waardering voor Voskuils eerste geesteskind en voor diens werk in het algemeen. En nu zijn de eerste delen van <i>Het bureau</i> bij duizenden verkocht. En bovendien zeer gewaardeerd door de professionele kritiek. Die heeft ze ook genomineerd, <i>Meneer Beerta</i> en <i>Vuile handen</i> voor de Gouden Uil en <i>Vuile handen</i> ook nog voor de Libris-literatuurprijs. Het derde deel, het nog dikkere <i>Plankton</i>, gaat wellicht eenzelfde verkoopsucces worden. Wie een zekere leesmoetheid had verwacht, komt bedrogen uit.</p>
-------------	---

Een reeks realistische romans, zo zouden we ze toch kunnen noemen, die het leven beschrijft op een wetenschappelijk instituut vanaf 1957 tot in de jaren tachtig. Voskuil windt er geen doekjes om dat voor het bureau waarover hij zo kritisch en naar mijn mening amusant schrijft, het huidige P.J. Meertens-Instituut model heeft gestaan. Dit is het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde, dat tot 1969 was gevestigd achter het Trippenhuis aan de Amsterdamse Kloveniersburgwal waar ook de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen zetelt. Na 1969 kwam Voskuil met zijn collega’s terecht in het gebouw aan de Keizersgracht. Als ook de laatste vier delen zijn verschenen, we zijn dan het volgende millenium binnengetreten, kunnen we ons een weg banen door vijfeneenhalfduizend bladzijden en de balans opmaken van het fraaiste sociogram van een wetenschappelijke samenleving die ooit in onze literatuur gemaakt is.

In literatuuronderwijs en leeskring?

De vraag doet zich hier voor of er met zo’n romanreeks iets te beginnen is in het literatuuronderwijs. Ik denk van wel, maar niet met het doel leerlingen meer dan een enkel deel te laten lezen in schoolverband, om dan de rest maar over te laten aan het spel der vrije

krachten. Heel aardig kan ook een synopsis met uitgekozen fragmenten zijn. Zelf maakte ik een lijstje met favoriete fragmenten uit *Meneer Beerta*, die ik u aan het slot van deze bijdrage geef.

Hier is het vooral de plaats om de didactische aanval op *Het bureau* te openen met een vingerwijzing voor de leeskring voor volwassenen, ouderen en ervarenen in het bijzonder. We vroegen twee oudere lezers om eens op te schrijven welke passages zij in de eerste twee delen van Voskuils ‘roman fleuve’ het meest opmerkelijk vonden. Uit hun leesverslagen mag ik hier een aantal ervaringen overnemen. Mevr. dr. E. Jaffé-Freem koos uit *Meneer Beerta* de passage op bladzijde 475-477. Het tafereel speelt zich af in de kamer van de directeur van het bureau, meneer Beerta, en zijn adjunct, Maarten Koning, vanuit wiens perspectief de hele cyclus geschreven is – overigens steeds in de afstandelijke hij-vorm. Een verschijnsel in het bureau is, dat er voortdurend nieuwe medewerkers worden aangesteld, alles kan blijikbaar in deze tijd van toemende welvaart, de jaren 1957 tot 1965. Dat gaat steeds onderhands en min of meer bij toeval. De student Bart lijkt zich aan deze vanzelfsprekende coöptatie te willen onttrekken.

“Hier is Bart,” zei Maarten. Hij was met Bart de kamer ingekomen en bleef bij de deur staan. Beerta legde zijn bril neer. ‘Laat Bart maar binnenkomen.’

‘Als ik ongelegen kom dan wil ik natuurlijk ook een andere keer komen,’ zei Bart beleefd.

Beerta stond op en draaide zich om. ‘Je komt niet ongelegen.’ Hij knikte naar het zitje. ‘Ga eens even zitten.’

Bart liep achter de tafel om naar het zitje, Maarten bleef bij zijn bureau staan.

‘Kom jij er ook bij?’ vroeg Beerta.

Ze zetten zich met zijn drieën rond de kleine tafel, Bart met zijn handen op zijn knieën. ‘Ik heb je lang niet gezien,’ zei Beerta. ‘Ben je ziek geweest?’

‘Ik had het erg druk,’ verontschuldigde Bart zich, ‘en daardoor heb ik niet de gelegenheid gevonden ook hier nog naartoe te komen.’

‘Druk?’

‘Ik moest tentamen doen.’

‘Juist.’ Hij keek Bart onderzoekend aan. ‘En wanneer studeer je nu af?’

‘O, daar kan ik nog niets van zeggen.’

Beerta spitsde zijn lippen. ‘Ik vraag je dat omdat ik van meneer Koning heb gehoord dat je hier na je studie wel wilt komen werken.’

‘Zo heb ik dat niet geformuleerd,’ zei Bart geschrokken, ‘dat moet meneer Koning dan niet goed begrepen hebben.’

‘Hoe heb je het dan geformuleerd?’

‘Ik heb gezegd dat ik dat ernstig in overweging wilde nemen maar dat ik me nog niet kon vastleggen.’

Beerta keek naar Maarten. ‘Heeft hij dat zo gezegd?’

‘Ja,’ zei Maarten.

‘Goed,’ hij wendde zich weer tot Bart. ‘Je weet dat wij een plaats op de begroting voor je hebben aangevraagd?’

‘Dat is heel vriendelijk van u.’

‘Maar wist je dat?’

‘Nee, dat wist ik niet. En ik weet ook niet of ik dat wel kan aannemen.’

‘Die plaats is toegewezen,’ zei Beerta plechtig.

‘Dat overvalt me wel enigszins,’ zei Bart verrast.

‘Ons ook. En daarom willen wij weten wanneer je afstudeert.’

‘Dat begrijp ik. En ik vind het heel vriendelijk van u dat u zoveel vertrouwen in mij stelt, maar ik kan daar werkelijk nog niets van zeggen.’

‘Kun je daar dan niet eens met professor Springvloed over praten?’

‘Ik wil daar wel over denken, maar ik ben bang dat ik dat niet kan doen.’

‘Denk daar dan eens over.’

‘Als u daar prijs op stelt,’ zei Bart aarzelend, ‘dan wil ik daar wel over denken, maar ik kan u niet beloven dat ik het ook zal doen.’ Het was te zien dat de situatie hem boven het hoofd groeide.

‘Goed,’ hij stond op. ‘Dan hoor ik nog wel van je.’

Bart en Maarten stonden ook op.

‘Ik heb ook nog iets met jou te bespreken,’ zei Beerta toen Maarten achter Bart de kamer wilde verlaten. Maarten bleef staan.

Beerta pakte een doos met vragenlijsten van zijn bureau en zette die op het bureau van Maarten. ‘Heb jij die doos geraadpleegd?’

Maarten keek naar het opschrift. Het was een doos met vragen over de kinderschrik. ‘Ja,’ zei hij.

‘Die kun je toch zo niet weer opbergen,’ zei Beerta geïrriteerd, hij wees langs de kant van het pak: een stuk of wat vragenlijsten staken buiten de stapel uit waardoor ze tegen de rand van de doos opstonden. ‘Ik wilde ze gisteren raadplegen en ik vind ze zo! Zo gaan ze kapot!’

‘Ik zie het.’ Hij nam het pak uit de doos, liet het een paar keer op zijn kant dansen en tikte toen de stapel recht. ‘Zo?’

‘Zo is het beter. En laat het niet nog eens gebeuren.’

‘Hebt u de doos nodig?’ Hij legde de stapel terug. ‘Of kan ik hem opbergen?’ Hij vroeg zich af wat Beerta met die doos gedaan had.

‘Nee, ik heb hem niet meer nodig. Berg hem maar op.’

‘De doos!’ zei Van Ieperen toen Maarten ermee het lokaal binnenkwam. Hij grinnikte. ‘Heb je erg op je lazer gehad?’

‘Het viel mee.’ Hij liep naar de kast met vragenlijsten en trok een trapje onder de plaats waar de doos thuishoorde.

‘Toen ik Dientje gisteren met die doos bij Anton naar binnen zag gaan dacht ik: Daar zwaait wat.’

‘Heeft juffrouw Haan die doos gebruikt?’ vroeg Maarten verbaasd.

‘Ja, maar dat mag jij niet weten hoor.’

‘Nee, natuurlijk niet,’ hij voelde woede opkomen terwijl hij terugliep naar zijn kamer. ‘Ik hoor dat juffrouw Haan die doos bij u heeft gebracht,’ zei hij kwaad, de deur achter zich sluitend.

Beerta zette zijn bril af en draaide zich om. ‘Wat is daar voor bezwaar tegen?’

‘In de eerste plaats heeft ze in die doos niets te zoeken!’ zei Maarten driftig. ‘Het zijn mijn vragenlijsten! En in de tweede plaats vind ik dat u mij niet door haar hoort te laten bespioneren!’

‘Wie zegt dat ik jou door haar heb laten bespioneren?’

‘U hebt naar haar geluisterd in plaats dat u gezegd hebt dat ze zich met dingen bemoeide waar ze geen bal mee te maken heeft!’

‘Hoe weet jij wat ik tegen haar gezegd heb?’

‘Wat hebt u dan gezegd?’

‘Ze heeft mij een doos laten zien en ik heb gezien dat die niet in orde was. Als directeur heb ik daar recht op en ik vind niet dat jij daar iets achter hoort te zoeken.’

‘Als juffrouw Haan met zoiets aankomt heb ik alle reden om er iets achter te zoeken.’ zei Maarten enigszins kalmerend.

‘Ik waardeer het in haar dat ze bezorgd is voor de vragenlijsten en jij zou best eens wat aardiger voor haar kunnen zijn. Ze heeft daar veel verdriet van dat jij zo tegen haar bent. Je zou haar eens te eten moeten vragen in plaats van altijd zo onvriendelijk tegen haar te doen.’

Maarten reageerde daar niet op. ‘Ik ben bij Bart,’ zei hij, zich afwendend.”

Commentaar van E. Jaffé-Freem

“Het is moeilijk om uit dit boek een passage te lichten die kenmerkend is. Ik koos bovenstaande passage omdat eruit blijkt met welke futiliteiten sommige afgestudeerden op het Bureau – in casu dr. Beerta – zich onledig houden: met het zo ordelijk mogelijk opbergen van paperassen. Beerta vertoont trekken van pesterige, pietluttige muggenzifterij. De gesprekken gaan over onbenulligheden, de mensen zijn kleingeestig, alleen in zichzelf geïnteresseerd. De auteur schrijft met sarcasme over de minikomos van het Bureau.

Voor elke passage geldt dat die niet te waarderen valt zonder de andere te kennen. De accumulatie van alle details maakt het geheel hilarisch. Hele vragenlijsten worden opgesteld, getipt, vermenigvuldigd, rondgestuurd, ingevuld, teruggezonden, verwerkt en daarna gebruikt voor vakblad of congres. En over welke gewichtige zaken gaat het? Over bijvoorbeeld de kabouters! De hele activiteit omgeven door ‘Wichtigtuerei’ staat in schrill contrast tot de zinloosheid daarvan. Het is te gek voor woorden, dat de ambtenaren van het Bureau hun tijd verdoen met nietige problemen.

Juist de gortdroge stijl en humor van de auteur maakte elke handeling lachwekkend. De bekrompenheid van de beschreven ‘wetenschappers’ is grenzenloos. Voor iemand die dr. Meertens gekend heeft zoals ik, – een wat stijve, vormelijke man – is dr. Beerta een vermakelijk personage. Maarten Koning is eerder een anti-held. Een enkele schoonheidsfout wil ik tenslotte signaleren: het herhaalde gebruik van ‘zuinig’ of ‘ironisch’ in verband met dr. Beerta en het gebruiken van de term ‘mieters’, die ook het werk van Henriëtte Vogel ontsiert.

De lezer blijft desondanks geboeid door de merkwaardige diersoort

‘mens’, als een zinloos bezig insect onder de mikroscoop vele malen uitvergroot te observeren.”

Passages en commentaar van Neel van den Oever

“Al jaren houd ik ‘leesschriften’ bij. Ieder boek dat ik lees, beoordeel ik. Verder noteer ik alle mooie zinnen, passages, soms hele pagina’s. Ik ben dit gaan doen omdat je anders heel snel weer alles vergeet en alleen nog maar achteraf kunt zeggen dat je destijds dat boek mooi vond of niet. Het bijhouden van die schriften kost me veel tijd, maar voor mij is dat ‘plezierige tijd’. Bovendien heb ik in mijn achterhoofd dat ik mijn boeken voortaan altijd dicht bij me heb, ook als ik naar een ziekenhuis of bejaarden-tehuis zou moeten... Het lijkt allemaal ver weg (ik ben 42 en kerngezond), maar het is toch een prettig idee. Ook nu lees ik regelmatig terug wat ik over een bepaald boek genoteerd heb. Ook van de boeken van Voskuil heb ik de mooie zinnen overgenomen. Maar dit alles zonder paginanummers, helaas. Het is bijna niet te doen om deze zinnen terug te vinden. Toch ben ik in deel 1 gaan bladeren. Ik vind dat mooier dan deel 2, omdat in deel 1 alles nog nieuw voor je is. Je vindt het dan nog ongelooflijk hoe alles op het bureau eraan toe gaat. In deel 2 (hoe triest ook) ben je er al enigszins aan gewend.

Vanwege hun absurditeit vielen mij de volgende delen op:

- 59-63: Aan de orde komt het kopen van een kraamgeschenk, gefinancierd uit de koffiekas. Voordat dit geregeld is....!
- 120-123: Het traditionele ‘Nieuwjaarswensen’ vindt op zeer oubollige wijze plaats. Maarten gruwet ervan. Ik ook (‘Dank u,’ zei Maarten. Hij wilde nog ‘hetzelfde’ zeggen, maar

hij kon het niet over zijn lippen krijgen.’). Volgens mij weten ze niet eens meer welk jaar het is. Speculaas wordt getracteerd met Sinterklaas, door het jaar heen Mariakaakjes, met Kerstmis kerstkrans (deel 2: ‘Wat aardig om op kerstkrans te tracteren’, zei Maarten, het stukje kerstkrans omhoog stekend. ‘Ja, ik dacht, er moet toch iets feestelijks zijn?’) en met Oudjaar krijgen ze oliebollen (deel 2: ‘En met Oudjaar krijgen we oliebollen’, riep Slofstra vanachter uit het lokaal. ‘Ach meneer Slofstra, dat moet u toch niet verklappen?’” zei mevrouw Moederman, zich naar hem om-draaiend. ‘Iedereen weet het toch al.’ ‘Maar meneer Koning wist het in ieder geval nog niet.’) Alleen al dat woord ‘verklappen’!

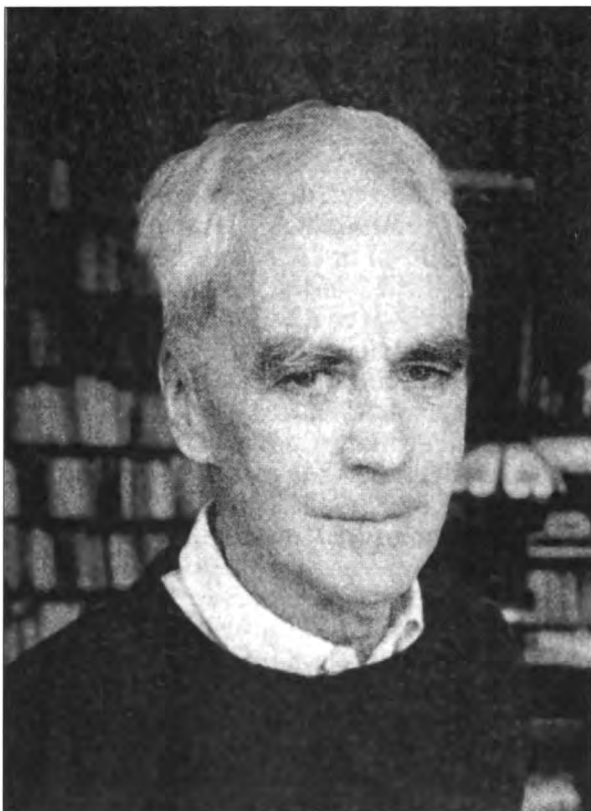
- 151-152: Hier wordt een ernstig gesprek gevoerd over de vorderingen van de Atlas. Het is echt absurd! ‘Wanneer is de Atlas klaar?’ ‘Over vierhonderd jaar.’ ‘Ik ben serieus,’ zei Beerta ernstig. ‘Ik ook.’ Hij had moeite zijn lachen te houden. ‘Dan nu in ernst.’ ‘Als de eerste aflevering volgend jaar verschijnt, dan hebt u daar vijftientwintig jaar over gedaan,’ rekende Maarten voor. ‘Daar trekken we vijf jaar af voor de oorlog, blijft twintig jaar. Er zijn twintig afleveringen. Dat is dus vierhonderd jaar, of eigenlijk driehonderdtachtig om precies te zijn.’ ‘Maar ik stond er helemaal alleen voor. En nu ben jij er.’ ‘Goed. Tweehonderd jaar.’
- 229-232 en 241-242: Het drama van de sleutel van het bureau. Enkele volwassenen blijven ruim een half uur buiten staan zonder initiatief te tonen om binnen te komen. Ze blijven alleen herhalen dat de persoon die normaal het bureau opent met vakantie is en waarom (‘Overmorgen is hij vijfen-

twintig jaar getrouwd.’). Later wordt het een machtsstrijd van Maarten met conciërge De Bruin.

- 324-332: In dit deel blijkt dat Nijhuis ziek is. Hij heeft het aan zijn hart. Dit verbaast Beerta. Zou hij daarmee bedoelen dat het op dit kantoor onmogelijk is om het aan je hart te krijgen? Ook hier weer een heel gedoe voordat geregeld is wie er op ziekenbezoek gaat en wat er meegenomen moet worden (blz. 326: ‘Wat nemen jullie voor hem mee?’ – ‘Ik dacht een fruitmand.’ Hoe kòmen ze op het idee??!)).

Als ik nu uit deze passages moet kiezen, wordt dat blz. 151-152 over de vorderingen van de Atlas. Want hier gaat het eigenlijk om. Het Bureau presteert helemaal niets. Dus is het ook niet belangrijk of het vier jaar duurt of vierhonderd. Als ze maar het idee hebben dat ze nuttig bezig zijn. Ik heb beide delen in één adem uitgelezen. Ik ben zelf groepsleider in de zwakzinnigenzorg en kan niet begrijpen dat ambtenaren zo hun tijd kunnen verdoen. maar ik neem het zonder rancune als waarheid aan. Ik werk trouwens liever hard dan zo. Hier zou ik geen vrede mee hebben.

Neel van den Oever sluit haar inzending af met een mooie reeks passages en zinnen uit de beide eerste romans, te veel om hier weer te geven. Ze laten zien dat haar de calvinistische, ronduit cynische kijk van Maarten Koning op de werkelijkheid is opgevallen. Als hem gevraagd wordt waarom hij geen leraar wilde blijven zegt hij: ‘Omdat ik dat een ramp vond. Alsof ik rechtop doodging.’ Er is – het lijkt Van Oudshoorn wel – sprake ‘van een bodemloze triestheid, die nu als een vloedgolf opkwam en waarin hij dreigde te verdrinken.’ En: ‘Hij zag zijn toekomst in een scherp licht, zonder enige illusie. Er was geen

J.J. Voskuil

uitweg. Je wordt ouder. Je moet leven. Als je onafhankelijk wilt blijven, moet je een baan hebben. Het leek een sluitende redenering en toch bleef hij zoeken naar een opening om te ontsnappen, als een rat die langs de wanden van zijn kooi rent in plaats van zich erbij neer te leggen dat de ruimte voortaan kleiner was geworden.’ Een tweede element dat opvalt is de kritiek op het eigen wetenschappelijk bedrijf: ‘Maar het is toch flauwekul? Het is toch idioot dat tien mensen, waarvan de helft tegen een riant salaris, de hobby’s van Beerta onderhouden? Net alsof je met zijn tienden voor een ander postzegels verzamelt. Ik zie het verschil niet. Behalve dan dat je daarvoor niet betaald zou worden.’ Het was duidelijk dat deze visie op de wetenschap nieuw was voor Ansing.’ En ten slotte, tot troost van die lezers van dit tijdschrift die graag het onderwijs voor de universiteit zouden verruilen: ‘Ach, wat wordt het anders dan stof opwaaien?’ ‘Maar wat is wetenschap anders? Als ze maar zien dan je bezig bent.’

Ten slotte

Tot zover twee lezers van *Het bureau*. Het is een aardig idee om in de leeskring die zinnen en passages aan te strepen die voor de lezer de essentie van deze boeken vormen? Ik heb in ieder geval aan de keuze van deze lezers opnieuw plezier beleefd aan *Het bureau*. En je kunt de boeken uiteraard ook lezen met het oog op gedeeltelijke lectuur door mensen met weinig tijd – leraren en leerlingen bijvoorbeeld. Dan suggereer ik voor *Meneer Beerta* de volgende paragrafen – ik bedoel daarmee telkens een stuk tussen twee asterisken, andere onderscheidingen hanteert Voskuil niet –. Ze zijn mijns inziens tekenend zijn voor een beeld van de roman als geheel:

71: over de correspondenten van het bureau
82: Maartens existentie; 180: zijn angsten; 259: half in slaap; 408: fantasie van gewelddadige jongens in het park;
508: zijn afkeer van het vak
83: Maartens ruzie met zijn voornaamste tegenpool Dé Haan [voor neerlandici: Jo Daan]
91: contact met de vlamming Vanhamme
152: de commissie (voor Maarten een obsessie)
193: de conferentie
207: ruzie met Haan
246: het ophangen van de nageboorte van het paard
279: commentaar van Bart op zijn artikel
439: hilarische trouwpartij Slofstra
478: de steilheid van Nicolien, Maartens vrouw
508: brief van de psychotische Frans
509: op bezoek bij Vanhamme met zijn dove vrouw (zeer ontroerend)
576: de ware Beerta: quod licet Iovi not licet bovi; ook op 602;
593: opening van de vroegere gymzaal als werkruimte
607: een Nescio-achtig tochtje met Nicolien en vrienden
642: de commissie; 683: naar Antwerpen voor de commissie.

Mocht het lukken om met een reeks ‘paragrafen’ de werkelijkheid van deze romancyclus aan leerlingen voor te leggen, dan hoeft dat op deze manier niet zoveel tijd te kosten. Maken we er een ‘abridged edition’ onder het motto: beter een beetje Voskuil dan helemaal geen Voskuil! ■